

bes, Kant, Fichte, Hegel). A polgári filozófia mindig is sokrétű, sok irányba mutató és alanyian kreatív volt. Ezért Vranicki szerint csak is ilyen jellegű lehet a valóban marxista filozófia is. Annál is inkább mert Vranicki elveti – ezzel a nézetével nem egy filozófus vitába is szállhat – a filozófiának (így a marxista filozófiának is) elsődleges tudományos jellegét. Szerinte „a filozófia sokkal közelebb áll a kreatív művészethez, mint a tudományhoz” (80. o.).

Hasonlóképp az olvasó külön érdeklődésére tarthat számot A marxizmus pluralizmusa – miről is van szó?

című tanulmány, amely a marxizmus monolitizmusra törekvését a dogmatizmus és a zsdánovizmus élesztgetésével azonosítja. A monolitizmus csak az állami hatalom kényszerével valósítható meg, és a másként gondolkodás meggátolását jelentheti, ami a marxizmus már ismert meddőségéhez vezet (174. o.).

Predrag Vranicki könyve olyan kötet, amelyet érdemes kézbe venni, annál is inkább, mert kevés kész megoldást nyújt az olvasónak, de annál több kérdést vet fel és új átgondolásokra készítet.

REHÁK László

VAN-E MÉG ÁLOM KÖZÉP-EURÓPÁRÓL?

Konrád György: *Európa köldökén*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1990

Műfaji szempontból már a Kerti mulatság, Konrád egy évvel korábban megjelent könyve sem egyértelmű alkotás, hanem regény és munkanapló sajátos ötvözet. Az Európa köldökén – a szerző meghatározása értelmében – politikai, stratégiai és paranoid esszék gyűjteménye. Politikai esszék, mert „keletkeztek egy politikai államban (Magyarországon) és ide vannak kötve a kiinduló kérdéssel: hogyan szerezhetnénk magunknak és társainknak több szabadságot”. Stratégiai esszék, mert „céljuk megérteni azt, ami szembejön” és paranoidak, mert „a szerző rajta tartja a szemét a fegyvereseken, mivel hogy már meg akarták ölni, csak úgy, mert olyan, amilyen. Hátha ezek a rosszposztók megint ilyesmivel állnak elő, hátha más jómadarak elsütik a hidrogénbombát” (6. o.). Az átfogó műfaji meghatározás – esszék – alatt azonban margináliák, naplójegyzetek, reflexiók, meditációk értendők. „Hogyan is nevezzem őket?”, teszi fel az

író is ezt a kérdést, hogy aztán a „mondatok, bekezdések egy ember folyamatos, hangtalan magánbeszédéből” meghatározással oldja meg a dilemmát.

A részben időrendi, részben tematikai szempontok alapján három tömbre osztott írásokat egy 1990 márciusában keletkezett előszó vezeti be, melyben Konrád esszéinek keletkezési körülményeiről, megírásuknak motívumairól, saját egzisztenciális és írói problémáiról szól, azaz mindarról, ami a kötet írásaival összefügg. Az írások műfaji jellegéből kifolyólag nem lehet fikatív elbeszélőről szó, de mégis különösen hat (ha figyelembe vesszük, hogy a mai intellektuális próza szinte megfosztotta befogadóját az olvasmányosság élményétől) az írói nyilatkozatok közvetlensége, a „személyes világkép” erőteljes hangsúlyozása, annak egyértelműsítése, hogy személyes tapasztalatokról van szó. (Pl. A cinkos és a Kerti mulatság című alkotásában Konrád az elbeszélő szerepét, de még a

szerződés fogalmát is igyekszik magától elvonatkoztatni.)

Az esszék egy évtized (1979–1988) folyamán keletkeztek, annak „áruló jeleit” hordozzák, ezért egészen a közelmúltig Magyarországon csak szamizdatban jelenhettek meg. Az 1989-es politikai változásokkal a felvetett problémák nagy része „üveg alá került”, s most „az olvasó dolga eldönteni, vajon túlélték-e azt a magányt, amelyben egy évtizeden át keletkeztek” (10. o.).

A kötet írásait összekapcsoló, szervező elem a szabadság kérdésköre, amely egyetemes érvényű, ám ugyanolyan személyes is. Konrád szerint: „Nem tudom helyes-e a kérdéseket odatűzni a földgolyó egyetlen pontjához. Mindenesetre ez történt, s a szerző kérdése az volt, mi kellene ahhoz, hogy állandó lakóhely, Budán, amely egy négyszáz éves spanyol térkép tanúsága szerint a fekvő Európa-dáma köldöke, egyszóval saját otthonában is szabad polgár lehessen” (9. o.). A szabadság átfogó kérdéskörén belül a jelölt évtized ismérvei kerülnek górcső alá: kommunizmus, háború, béke, cenzúra, zsidó dilemmák, közösségi és személyes viszonya, az irodalom és a regény, földrajzi viszonylataink, kulturális állapotunk stb., mindaz, ami miatt Konrád szerint nem lehetünk szabadok. Vagyis fordított mechanizmust alkalmaz, amikor a lehetséges szabadság kritériumainak felsorolása helyett a „nem-szabadság” ismérveiről rántja le a leplet. A „nem-szabadság” állapotának pedig egyik legsúlyosabb következménye az, hogy a „mesterséges kiskorúság állapotába” kényszerít, azaz „aki nem szabad, az nem felnött, a tekintélyuralom emberei éppoly éretlenek, mint alattvalóik” (A harmadik reformkor elé. Napló-jegyzetek. 27. o.).

Konrád György esszéi a társadalom, a politika, a közösség és az egyén rendkívül szövevényes viszony-

rendszerét, a hatalom mechanizmusát tárják fel az olvasó előtt egy olyan kötetben, melyet nem szükséges okvetlenül sorrendben, de nem lehet felületesen olvasni. Már a Kerti mulatságról is megállapította a kritika, hogy esetében többszörös naplóról illetve regénysokszorozódásról van szó. Nemcsak az író jegyzeteit, hanem a szereplők is egytől egyig naplót vezetnek, ezért az áttekinthetőség érdekében az olvasó is kénytelen jegyzetelni. Ugyanez vonatkozik esszékötetére is. „Abban, hogy én: te is benne vagy”, hirdeti Konrád, vagyis esszéinek megértéséhez nemcsak olvasói, hanem alkotói hozzáállás szükséges. „Kíváncsi vagyok erre a könyvre: hogy járja be egy ember öntudatának tartományait (...) Semmilyen tudást nem kínálok az olvasónak, legföljebb ezt a szemgyakorlatot, amely tekintetünket koponyánk belseje felé fordítja”, olvassuk Mondatok egy képzel regényéről című esszéjében (56. o.).

A kötet írásainak „személyes kerete” van. Ahogy az előszóban, úgy a kötet utolsó írásában is a közvetlen, önmagáról valló írói én áll előttünk. A Kérdésekre válaszok című írás ugyanis egy interjú, melyben Katalin Zsuzsa költőnő kérdéseire válaszol Konrád György.

Az Európa köldökén egyik legérdekesebb írása a Van-e még álom Közép-Európáról? című. A címbe foglalt kérdésre az író azonnal meg is adja a választ: „Van. Kell hozzá némi műveltség, történelmi belátás és filozófiai elfogulatlanság” (153. o.). Közép-Európa fogalma itt politikai és kulturális feladatként áll előttünk, mert „személyes öntudatunk tágulásának erre a koncentrikus körére szükségünk van”. Szükségünk van rá, hisz „adva van a sokféleség; ha valóságtisztelők vagyunk, akkor tiszteljük sokféleségünket. A közép-európai kultúrában kinyújtóznunk természetes bővülési kör.

Minél jobban ismerjük egymást, szomszédainkat, annál inkább vagyunk közép-európaiak; nem annyira a születés, mint inkább a tanulás révén. Aki nem akarja megismerni szomszédait, az kulturálisan elgyengül" (153. o.).

Konrád Európa köldökén című esszéjében az elmúlt időszak (1979–1988) rendkívül sok motívumra

kiterjedő elemzése, jelenségeinek összegezése, döbbenetes és kíméletlen szembesülés önmagunkkal, világunkkal. Ugyanakkor lehetséges fejlődésünk esélyeinek taglalása, út és válaszkeresés létfontosságú kérdésekre Kelet-Európában. Egyébként: „egy kelet-európai, államkórban szenvedő páciens házipatikája”.

BENCE Erika

SZABÓ TIBOR TANULMÁNYA A. GRAMSCIRÓL

(Szabó Tibor: *Gramsci politikai filozófiája*. Lukács Kör, Szeged, 1991)

A szerző, aki nagyszámú tanulmányt jelentetett meg Gramsciról, valószínűleg hasonló válaszut előtt állt, mint hazai politológusunk, Najdan Pašić, aki feltette maga és esetleges olvasója számára a kérdést: vajon ebben a viharos kelet-közép-európai társadalmi, gazdasági és politikai átrendeződésben érdemes-e közzétenni elkészült munkáját. Mindenesetre, Szabó Tibor tanulmányát érdemes volt megjelentetni, mint az első magyarországi Gramsciról szóló esettanulmányt.

Évekkel ezelőtt egy ilyen esettanulmány, amely noha nem öleli fel Gramsci egész munkásságát, csak politikai filozófiájára összpontosít, nagy érdeklődést váltott volna ki, mert Gramsci életműve – így Szabó T. esettanulmánya is – az akkori hivatalos felfogásoktól és illúzióktól eltérő átrendezésekről és távlatokról szól. Ma Gramsci nézeteinek és elemzéseinek – éppúgy, mint a legtöbb marxista irányzatnak – elsősorban egyetemes civilizáció – és szellemtörténeti jelentősége van. A Mussolini börtöncibán sínylődő nagy képességű gondolkodó félévszázaddal ezelőtt – fragmentáris vázlatként – papírra vetett szellemi

hagyatékának csak elvétve van időszerű üzenetet tartalmazó mondanivalója.

A több mint húsz évi raboskodásra ítélt gondolkodót az olasz fasiszta rendszer 1937 áprilisában bocsátja el a rabkórházból és helyezi végleg szabadlábba, de a testileg-lelkileg agyonsanyargatott Gramsci még abban a hónapban meghal. A Füzetek a börtönből címen ismert terjedelmes irodalmi hagyatéka csak halála után tíz évvel látott először napvilágot.

Gramsci nézetei iránt évtizedeken át világszerte élénk érdeklődést tanúsítottak, noha mint alkotó igencsak rendhagyó volt, és a különféle világnézeti „rendszerzők” sehogy sem illeszthették a szokványos keretekbe. Egyeseknek témakörei és közelítési módja alapján túlságosan olasz volt, a polgári nézetűek inkább élete állandó börtöncellai vitapartneréhez, Benedetto Croce (1866–1952) felé fordultak. A megkövesedett „hivatalos” marxizmus Gramsci értékét és jelentőségét még életében, de azt követően is, megkérdőjelezte, nem vonakodva attól sem, hogy nyíltan vagy hallgatólagosan eszmei tévelygőnek nyilvánítsa a nagy gondolkodót. Ez utóbbit kívánta érzékeltetni Szabó Tibor, amikor tanul-